

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A középértékű büntetési szabás előzményei és a hatályos szabályozása

Szerző: dr. Lénárd-Komjáthy Kitti Katalin

2016. február 21.

I. A középértékű büntetés első megjelenése - a Csemegi-kódextól a Btá.-ig

A középértékű büntetéskiszabás bár fogalmilag változott az évek során, lényegileg ugyanaz a kérdés merült fel valamennyi alkalommal a jogalkotó úgy döntött, hogy beiktatja a büntető jogszabályok közé és alkalmazandóvá teszi: Milyen mértékben lehet korlátozni a bírói mérlegelést a büntetéskiszabás során ahhoz, hogy még lehetőség legyen az egyedi eset és elkövető körülményeinek megfelelő figyelembevételére és ne váljon mechanikussá a büntetéskiszabás?

A középértékű büntetés alapvetően a határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabása esetén alkalmazandó szabály, mely szerint a különös részi tényállásban meghatározott büntetési tétel alsó és felső határ összegének a fele tartamú szabadságvesztés kiszabásának van helye.

A középértékű büntetéskiszabás kérdése eredetileg a Csemegi-kódexre, illetve annak miniszteri indokaira vezethető vissza.

Az **1878. évi V. törvénycikk**, azaz az első Btk. rendelkezéseit hazánk akkori legfelsőbb bírói fóruma, a Curia, az 1885. november 26-án meghozott 49. számú döntvényében értelmezte a szabadságvesztés büntetés középértékét.

„... a büntetési tétel legmagasabb és legalacsonyabb mértéke között középső pontnak kell lennie...”

„...kimondja a m. kir. Curia, hogy fegyházzal vagy börtönnel büntetendő cselekmények miatt, ha sem súlyosító, sem enyhítő körülmények nem forognak fenn, vagy ha a súlyosító és enyhítő körülmények egymást ellensúlyozzák s ez indokból a fenforgó cselekményre a törvény által megállapított büntetés minimuma és maximuma közötti középtartam állapítandó meg: a büntetés középtartama oly módon határozandó meg, hogy az azon cselekményre a büntetőtörvény által meghatározott büntetési tétel legalacsonyabb és annak legmagasabb mértéke közötti különbség egyenlő részre felosztatik, s az ekként eredményezett mennyiséghez hozzáadatik azon mennyiség, mely a számtani egységtől a büntetési tétel legalacsonyabb tartamáig fennmaradt.”

A Kúria e döntését a XX. század első felének jogtudósai és gyakorló jogászai különbözőképpen fogadták:

Edvi Illés Károly „A büntetőtörvénykönyv magyarázatá”-ban így kommentálja a Kúria döntését:

„E középérték egyszerismind ideális központul is szolgálhat, a melyből enyhítő vagy súlyosító

körülmények létezése esetében a büntetés leszállításánál vagy felemelésénél kiindulni lehet. Ha enyhítő körülmények léteznek, ekkor a bíró azok számához és jelentőségéhez képest fokozatosan a középérték alá száll egész a minimumig, ha pedig a súlyosító körülmények volnának túlnyomóak, ekkor a középértéken felül a büntetés maximumáig emelkedik.” „...A büntetés középértékét ugyanilyen értelemben már a 49. sz. döntvény keletkezése előtt alkalmazandónak mondta dr. Heil Fausztin. Sokan túlszigort látnak e rendszerben, mely a büntetés végső minimumát figyelmen kívül hagyva, a törvényes büntetés aritmetikai központját veszi az enyhítés vagy súlyosítás kiinduló pontjául, holott a büntetés súlya annak további tartama alatt aránytalanul növekedik, és így a letartóztatás második fele nem egyenértékű annak első felével.”

Angyal Pál „A magyar büntetőjog tankönyve” című munkájában 1909-ben így ír erről:

„Az enyhítő és súlyosító körülmények értékelését illetően a 90. és 91.5-ből két pozitív szabályt nyerünk, ezek: 1. túlnyomó számú és nyomatékos súlyosító körülmények esetén a maximum megközelíthető vagy alkalmazható, 2. túlnyomó számú és nyomatékos enyhítő körülmények esetén a minimum közelíthető meg vagy alkalmazható. E pozitív szabályokból önként folyik a következő két negatív szabály: 1. ha nincsenek súlyosító körülmények vagy azok sem számra, sem nyomatékra nem túlnyomóak, úgy a maximum nem alkalmazható s meg sem közelíthető, és 2. ha nincsenek enyhítő körülmények, vagy ezek nem túlnyomóak: a minimum megközelítése vagy alkalmazása ki van zárva. E két negatív szabály aztán egy új pozitív szabályhoz vezet, mert ha a súlyosító körülmények számának és nyomatékának csökkenése lefelé, az enyhítők számának és nyomatékának csökkenése pedig felfelé viszi a büntetést, úgy kell lenni egy ideális pontnak, egy matematikai középpontnak, mely a büntetési keret középpontjának felel meg s akkor alkalmazható, mikor a súlyosító és enyhítő körülmények egymást ellensúlyozzák vagy nincsenek sem súlyosító, sem enyhítő körülmények, ami ugyan alig fordulhat elő. Ez az ún. középérték.”

Ettől eltérően vélekedik **Vámbéry Ruzstem**:

„Csak matematikai, nem büntetőjogi igazságot fejez ki a Kúriának a büntetés kimérésére nézve alapvető határozata, amely szerint, ha sem súlyosító, sem enyhítő körülmények nem forognak fenn, vagy ha a súlyosító és enyhítő körülmények egymást ellensúlyozzák: a törvényben a bűncselekményre megállapított büntetés középértékét kell kiszabni... Minthogy azonban a bíróság belátása szerint mérlegelheti, hogy mit tekint enyhítő és mit súlyosító körülménynek, a középérték szabálya voltaképp csak elméletileg köti a bíróságot. Erről tanúskodik a bírói gyakorlat, amely az esetek túlnyomó többségében a büntetést jóval

a középértéken alul szabja ki.”

A II. világháborút követő jogirodalomban **Auer György** „A hatályos büntetőjog szabályai” című összeállításában még mindig kommentár nélkül leírja, mint az ítélkezési gyakorlatban követendő a Kúria 49. sz. döntvényét. Hasonlóan Auer összeállításához, a középérték mellett foglal állást **Bursics Zoltán** „A magyar anyagi büntetőjog rövid összefoglalása” című könyvében.

II. A középértékű büntetés kérdése a Btá.-tól a hatályos szabályozásig

A Csemegi-kódex Általános Része (Első Része) helyébe lépett 1951. január 1-jével a büntetőtörvénykönyv általános részéről szóló **1950. évi II. törvény** (Btá.). Ennek V. Fejezete szól a büntetés kiszabásáról:

50.§ (1) A büntetést a dolgozó nép védelme érdekében, az elkövető megjavítása és nevelése, továbbá általában a társadalom tagjainak a bűnözéstől való visszatartása végett kell alkalmazni.

(2) A büntetést -általános céljának szem előtt tartásával- a törvény által megszabott kereten belül olyan mértékben kell kiszabni, amely igazodik a büntett társadalmi veszélyességéhez és az elkövető egyéniségéből a társadalomra háruló veszélyhez, megfelel az elkövető bűnösségének, valamint az elkövető terhére, illetőleg javára egyébként figyelembe jövő körülményeknek és az okozott sérelemnek is (büntetést súlyosító és enyhítő körülmények).

A Btá. tehát szakított a Csemegi-kódexnek a büntetés kiszabására vonatkozó rendelkezésével és az ehhez kapcsolódó kúriai döntéssel, meghatározva a büntetés célját, mint a kiszabandó büntetés kiindulópontját. Azonban ezek után is akadtak jogtudósok, akik a középérték mellett foglaltak állást. Így például **Schultheisz Emil** „A büntetés kiszabása” című monográfiájában, 1953-ban.

Kádár Miklós az ugyancsak 1953-ban kiadott „Magyar Büntetőjog Általános Része” című egyetemi tankönyvében a büntetés középértékéről már sem pro, sem kontra nem tesz említést. A büntetés kiszabás kapcsán a büntetés céljának érvényesítését hangsúlyozza, valamint az egyéniesítés fontosságára utal.

A Btá.-nak a büntetés kiszabására vonatkozó rendelkezéseit az 1962. július hó 1. napján hatályba lépett **1961. évi V. törvény**, „A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve”, illetve annak Általános Része váltotta fel. Ennek 64.§-a, hasonlóan a Btá.-hoz, „szocialista elveken nyugvó” büntetés kiszabási gyakorlatot kívánt kialakítani: *„A mechanikus, illetve a matematikai szemlélet semmilyen vonatkozásban*

sem érvényesülhet a büntetés kiszabásánál. A régi Btk. 90.S-a még akként rendelkezett, hogy ha a súlyosító körülmények számuk vagy nyomatékuk tekintetében túlnyomók a büntetésnek az elkövetett cselekményre megállapított legmagasabb mértéke megközelítendő, vagy alkalmazandó. Hasonlóképpen az ún. enyhítő szakasz is utalt az enyhítő körülmények nagy számára. A szocialista elveken nyugvó büntetékiszabás viszont alapvetően azt az álláspontot követi, hogy a súlyosító és enyhítő körülményeket nem számuk, hanem nyomatékuk szerint kell értékelni.”¹

Tehát az 1961-es törvény egyértelműen elveti a középértékű büntetékiszabást. Legfőbb indokául az szolgál, hogy az egyes súlyosító vagy enyhítő körülményeknek a nyomatéka a meghatározó a büntetés kiszabásánál. Így semmiképp nem lehet csupán matematikai alapon meghatározni a büntetést a konkrét ügyben.

Az 1961-es törvénnyel kapcsolatban **Földvári József** okfejtése az 1970-ben kiadott „A büntetés tana” című könyvében:

„Úgy véljük, sok igazság van Baumgarten alábbi megállapításában: „A büntetés helyes kimérésében fekszik a büntető bíró működésének tulajdonképpeni súlypontja. A bíró, aki a bűnösséget megállapította, feladatának csak egyik, és talán nem is a nehezebb részét oldotta meg.”

Könnyebbnek tűnik a büntetékiszabás előtti munka azért, mivel annak során a bíróságnak múltban megtörtént és így -könnyebben vagy nehezebben- bizonyítható tények alapján kell állást foglalnia. A büntetés kiszabásánál azonban egyrészt mérni kell a mérhetetlent: az elkövetett bűntett súlyát, az elkövető bűnösségét, a javára és terhére szóló körülményeket, másrészt egy jövőre szóló prognózist kell adni: az elkövetőnek újabb bűntettekről való visszatartásához, képzet- és értékrendszere átalakításához milyen büntetés alkalmazása szükséges. A büntető jogszabályok e vonatkozásban csak távoli segítséget adhatnak, a bíróságoknak itt jobban kell támaszkodniuk saját kezdeményezéseikre, egyéni állásfoglalásaikra, mint más vonatkozásokban. A törvényhozó kénytelen itt még nagyobb teret biztosítani a bírói mérlegelésnek, mint a cselekmény minősítésénél.

A bírói működés szabadsága tehát sok körülmény által befolyásolt. **Halász Zoltán** több, mint fél évszázaddal ezelőtt azt írta: „a büntetőjogtudomány egyik legfontosabb kérdése... mekkora bizalommal

¹ A Büntető Törvénykönyv kommentárja I. kötet 320. oldal

viseltessék a törvény az őt alkalmazni hivatott bíróval szemben.”

Látnunk kell azt is, hogy a nagyobb bizalomnak éppúgy megvannak a maga előnyei és veszélyei, mint a kisebb szabadság biztosításának a jó és rossz oldalai.

A nagyobb törvényi kötöttségek kétségtelenül egységesebb ítélkezési gyakorlat kialakulását, nagyobb jogbiztonságot biztosíthatnak, mint a bírói mérlegelés kereteinek a széles körre tágítása. Ugyanakkor azonban a differenciálatlan ítélkezés szükségképpen igazságtalanságot eredményez, a nagy differenciákat tartalmazó életviszonyok, életjelenségek értékelése kapcsán. A teljes kötetlenség biztosítása sem kívánatos, mert ebben az esetben az ítélkezési gyakorlatnak valóban nem lenne tájékozási pontja.

Földvári József 1970-ben írta „A büntetés tana” című könyvében: „Olyan bírói mérlegelés, szabad működés biztosítására van tehát szükség, amelyet a törvény bizonyos korlátok között tart, és a korlátok közötti tevékenység vonatkozásában sincs a bíróság teljesen magára hagyva.”

Hasonló, de mégis lényegi kérdésben részben ettől eltérő álláspontot foglalt el **Györgyi Kálmán**², aki a büntetékiszabás elveinek szabályozása körében a legnagyobb jelentőséget „a büntetési célok törvényi rögzítésének” tulajdonítja. De rámutat arra is, hogy:

„A büntetési célokon kívül számos kódex ad a büntetékiszabásról egyéb általános szabályokat is, így meghatározzák a büntetés kiszabása során figyelembe veendő tények körét, olykor részletezve felsorolják a szóbjáható enyhítő és súlyosító körülményeket is. A legszerencsésebbnek azt a törvényi megoldást tekintjük, amely a büntetési célokon kívül a büntetékiszabás általános elveit rögzíti, de ezen túlmenően nem köti meg a bíróság kezét a büntetés kiszabásában.”

Az 1979. július 1-jén hatályba lépett új Büntető Törvénykönyv, az **1978. évi IV. törvény** előkészítése során, újból feléledt a büntetés középértékéhez való igazodás kérdése.

Az Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztálya által 1986-ban megjelentetett „Az 1978. évi IV. törvény” sorozat V. kötetében szólt a büntetés kiszabásának kérdéseiről.

² Békés-Bodgál-Györgyi-Károly-Molnár-Pintér-Szük: Büntetőjog Általános Rész II. kötet

„Sokan abból indulnak ki, hogy a büntetési tétel értékeli az átlagos, a tipikus, a leggyakrabban előforduló eseteket. Ha ez így volna, a leggyakrabban a középértékű büntetést kellene kiszabni, mert így felelne meg legjobban a bírói értékelés a törvényi értékelésnek. Valójában azonban (eltekintve itt most az enyhítési lehetőségektől) a büntetési tételnek az a feladata, hogy az adott tényállás körébe eső minden cselekmény értékelését biztosítsa. A legsúlyosabbtól a legenyhébbig. A bünteteskiszabási gyakorlatnak az adott tényállás körébe eső bűnözést kell tükröznie. Ha az életben előforduló esetek csekélyebb súlyúak, akkor a büntetéseket a büntetési tétel alsó tartományában kell kiszabni és viszont. A törvényi és a bírói értékelés viszonyát tehát nem szabad absztraktnak vizsgálni, hanem csak a valóságos bűnözés tükrében.”

Így végül a középérték nem került bele az 1978. évi IV. törvénybe. Azonban továbbra is foglalkoztatta a jogalkalmazókat, jogtudósokat és a jogalkotót is.

Az **1998. évi LXXXVII. törvény** vezette be újból büntetőjogunkba a középértékű bünteteskiszabás jogintézményét a Btk. 83.§ (2)-(4) bekezdéseiben:

83.§ (2) Határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke irányadó. A középértéket akként kell megállapítani, hogy a büntetési tétel alsó határához a felső és az alsó határ közötti különbség felét kell hozzáadni.

(3) Ha e törvény a büntetés kiszabása esetén az e törvény Különös Részében meghatározott büntetési tételek emelését írja elő, a (2) bekezdésben meghatározott számítást a felemelt büntetési tételekre tekintettel kell elvégezni.

(4) Ha a bíróság szabadságvesztést szab ki, a büntetés mértékét a végrehajtás felfüggesztése, illetőleg a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének a figyelmen kívül hagyásával állapíthatja meg.

A bevezetés indoka az volt, hogy a törvényhozó a bíróságok korábbi bünteteskiszabási gyakorlatát enyhének értékelte, és a szigorítását, a bírói mozgástér szűkítését tartotta szükségesnek.

Az 1978. IV. törvény 83.§ (2) bekezdése az általános bünteteskiszabási elveket nem érintette, hanem csak akkor érvényesült, ha a bíróság „végső esetben” határozott tartamú szabadságvesztést szabott ki. Ilyen esetben a büntetési tétel középértéke volt az irányadó. A törvény azt is meghatározta, hogy a középértéket miként kell megállapítani (83.§ (2)).

Az e törvényhez fűzött miniszteri indoklás szerint a jogalkotónak az volt az elvárása, hogy a bíróság adjon kimerítő indokolást a büntetési tételkeret adta lehetőség kihasználásáról. Vagyis ez a rendelkezés indokolási kötelezettséget rótt a bíróságra: miután a 83.§ (1) bekezdése alapján meghatározta a büntetés nemét és mértékét, és adott esetben a határozott tartamú szabadságvesztést nem a középérték körüli tartományban szabta ki, hanem attól jelentősen eltért, számot kellett adnia arról, hogy ezt milyen körülményekre tekintettel tette.

A már nem hatályos Btk. ismertetett rendelkezését az Alkotmánybíróság is megvizsgálta, és a **13/2002. (III. 20.) AB határozat**ában nem találta alkotmányellenesnek. Az említett AB döntés szerint Btk. 83. § (2) bekezdése -amely pusztán orientáló jellegű szabály- nem érintette az általános büntetékiszabási elveket és nem zárta ki azt, hogy a bíróság az irányadó körülményeket a törvénynek és bírói gyakorlatnak megfelelően értékelje.

A középértékű büntetékiszabásra vonatkozó rendelkezéseket végül a **2003. évi II. törvény** helyezte hatályon kívül.

III. A középértékű büntetés a hatályos Btk.-ban

A jelenleg hatályos büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) ismételen beiktatta a büntetékiszabás szabályai közé a középértékű büntetés alkalmazását.

A Btk. 80. § (2) bekezdése alapján a határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabásakor a büntetési tétel középértéke irányadó. A középérték a büntetési tétel alsó és felső határa összegének fele.

A korábbi szabályokhoz hasonlóan a középértékű büntetékiszabás kizárólag határozott ideig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén alkalmazandó, valamint az attól történő eltérés külön indokolási kötelezettséget ró a bíróra. A középértékre vonatkozó szabályok legutóbbi bevezetését követően e rendelkezések alkalmazásával kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság a BH 2001.354. szám alatt adott iránymutatást. Eszerint, amennyiben a bíróság a határozott ideig tartó szabadságvesztést nem a középérték körüli tartományban szabja ki, hanem attól lényegesen eltér, számot kell adnia arról, hogy ezt milyen körülményekre tekintettel tette. Így, ha a büntetési tétel középértéke öt év, általában a

három év alatti vagy a hét év feletti szabadságvesztés kiszabását kell külön indokolni. A középértéktől eltérő büntetés kiszabását tehát csak akkor kell megindokolni, ha az eltérés jelentős, mert a bíróság jogosult annak mérlegelésére, hogy a törvényi büntetési tétel keretei között milyen büntetés áll arányban a bűncselekmény tárgyi súlyával, az egyéb enyhítő és súlyosító tényezőkkel [13/2002. (III. 20.) AB határozat].

A jelenlegi szabályozás alapján, figyelemmel a büntetéskiszabás elveire, a büntetőügyben eljáró bíró feladata az egyes ügy, valamint az elkövető sajátosságainak megfelelő egyéniesítés, ennek megfelelő büntetés kiszabása, figyelembe véve azonban a jogalkotó és a társadalom azon igényét, hogy a bírói gyakorlat egységes legyen, ennek megfelelően a hasonló súlyú bűncselekményekre, illetve hasonló személyi körülményekkel jellemzett elkövetőkkel szemben nem szabad lényegesen eltérő szankciókat alkalmazni.

Felhasznált irodalom:

Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Része. Korona kiadó, Budapest 2004.

Földvári József: Magyar Büntetőjog. Általános Rész. 6. kiadás. Budapest, 2002.

Békés Imre: A magyar büntetőjog. Általános Rész. Budapest, 1973.

Belovics E.-Békés I.-Sinku P.-Busch B.-Molnár G.-Tóth M.: Büntetőjog Általános Rész. HVG-ORAC. 2005

Bárd K.-Gellér B.-Ligeti K.-Margitán É.-Wiener A. I.: Büntetőjog Általános Rész. Budapest, 2003.

Kis N.-Papp L.: A Büntetőjog alapjai. Únió Kiadó. 1998.

Gál Attila: A büntető ítélkezés és a Btk. novella. Gondolkodás a büntetés középértékéről. Magyar Jog 2/2001: 65-80.

Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. 1909.

Schultheisz Emil: A büntetés kiszabása. 1953.

Kádár Miklós: Magyar Büntetőjog Általános Része. 1953.

Földvári József: A büntetés tana. 1970.

Felhasznált jogforrások:

A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

1878. évi V. törvénycikk (Csemegi-kódex)

1950. évi II. törvény (Btá.)

1961. évi V. törvény

1978. évi IV. törvény

1998. évi LXXXVII. törvény

13/2002. (III. 20.) AB határozat